

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА**

РАНЕВИЧ ОРЕСТ ЮРІЙОВИЧ

УДК 349.3

**КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ
ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

**Спеціальність 12.00.05 «Трудове право;
право соціального забезпечення»**

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2019

Дисертація на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі соціального права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти та науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
ПИЛИПЕНКО Пилип Данилович,
завідувач кафедри соціального права
Львівського національного університету імені
Івана Франка

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
ШУМИЛО Михайло Миколайович,
заступник керівника департаменту аналітичної
та правової роботи Верховного Суду –
начальник правового управління (IV);

кандидат юридичних наук, доцент
ЯКУШЕВ Ігор Михайлович,
професор кафедри цивільно-правових
дисциплін Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки.

Захист відбудеться « 26 » грудня 2019 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14, зал засідань юридичного факультету, ауд. № 409.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5).

Автореферат розісланий « 22 » листопада 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. О. Семків

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Конституція України проголосила право громадян на соціальний захист та встановила основні гарантії його реалізації, що знайшли своє відображення в законодавчих та інших нормативно-правових актах права соціального забезпечення як самостійної галузі у системі вітчизняного права. І саме конституційні приписи стали основою подальшого його розвитку в умовах становлення України як соціальної і правової держави.

Сьогодні важливим для правничої науки є усвідомлення та переосмислення змісту вихідних ідей Основного Закону, які визначають засади права соціального забезпечення, і завдяки яким норми цієї галузі здатні створити ефективні передумови для реалізації особою основоположних соціальних прав людини і громадянина та гарантувати їй достатній життєвий рівень і гідні умови життя.

Неабиякий вплив конституційні засади мають на кодифікаційні процеси, що відбуваються у сфері права соціального забезпечення. Через надмірну диференційованість та складність однозначного тлумачення галузевих норм виникає чимало проблем щодо реалізації конституційних приписів, що власне і зумовлює необхідність дослідження стану законодавства про соціальне забезпечення та висунення пропозицій для його удосконалення.

Безсумнівно, що послідовне і комплексне здійснення реформ у галузі соціального забезпечення залежатиме від наукового дослідження сутності та змісту конституційних засад права соціального забезпечення, їх правильного розуміння та окреслення шляхів удосконалення. Це важливо й тому, що відповідні засади є узагальнюючим відображенням змісту норм цієї галузі права, забезпечуючи їх єдність у процесі розбудови соціальної та правової держави.

Деякі теоретичні та практичні аспекти конституційних засад права соціального забезпечення були предметом розгляду у працях В. С. Андреева, В. М. Андрієва, В. М. Божка, Н. Б. Болотіної, В. Я. Бурака, С. В. Венедиктова, С. В. Вишновецької, В. В. Волинця, Т. З. Гарасиміва, М. І. Іншина, В. Л. Костюка, О. І. Кульчицької, І. М. Ласько, Р. П. Луцького, П. Д. Пилипенка, С. М. Прилипка, В. А. Рудик, С. М. Синчук, І. М. Сироти, Н. М. Стаховської, Б. І. Шашківа, Б. С. Стичинського, В. Л. Стрепка, О. В. Тищенко, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишевої, М. М. Шумила, О. М. Ярошенка та інших.

Однак, на сьогодні, у науці права соціального забезпечення все ж відсутнє комплексне дослідження конституційних засад права соціаль-

ного забезпечення. А тому, існує потреба наукового осмислення вказаного правового феномену та вироблення відповідних рекомендацій для удосконалення основ цієї галузі права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом наукової роботи кафедри соціального права Львівського національного університету імені Івана Франка в межах держбюджетної теми «Проблеми гармонізації законодавства України та ЄС у сфері регулювання соціально-трудових та екологічних відносин» (номер державної реєстрації 0115U003989).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є з'ясування юридичної природи та визначення соціальної сутності конституційних норм, що закріплюють засади права соціального забезпечення, напрацювання обґрунтованих теоретичних та практичних рекомендацій щодо їх удосконалення й реалізації, а також здійснення комплексного й всебічного аналізу стану основоположних соціальних прав людини і громадянина, в тому числі, конституційного права на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких завдань:

- дослідити соціальну сутність сучасного права соціального забезпечення та його конституційні витоки;
- визначити поняття конституційних засад права соціального забезпечення і з'ясувати їх юридичну природу;
- розкрити зміст конституційних прав на соціальний захист та соціальне забезпечення і розмежувати сфери їх застосування;
- охарактеризувати конституційні гарантії соціального забезпечення людини у разі втрати нею працездатності;
- визначити зміст безробіття як конституційної категорії, з якою пов'язується виникнення права на соціальне забезпечення;
- дослідити особливості конституційного закріплення права на пенсійне забезпечення;
- з'ясувати специфіку загальнообов'язкового державного соціального страхування як конституційної гарантії права на соціальний захист;
- визначити поняття соціальних закладів та їх мережі як організаційної складової конституційного права на соціальний захист;
- охарактеризувати конституційні засади застосування прожиткового мінімуму як критерію соціальної захищеності громадян України.

Об'єктом дослідження є конституційні засади права соціального забезпечення.

Предмет дослідження становлять правовідносини, що виникають у зв'язку з реалізацією конституційних засад права соціального забезпечення та закономірності їхнього розвитку.

Методи дослідження. З метою одержання найбільш достовірних наукових результатів у дослідженні використано систему принципів та підходів, яка побудована на всезагальних, загальнонаукових та спеціально-наукових (юридичних та неюридичних) методах, вибір яких визначався предметом дослідження.

Методологічну основу дослідження становлять такі методи як аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, діалектичний, комплексний, структурно-функціональний, формально-логічний, метод системного аналізу, порівняльно-правовий та метод тлумачення правових норм.

Діалектичний метод дозволив встановити соціальну сутність сучасного права соціального забезпечення та її конституційні витoki в розвитку та взаємозв'язку (підрозділ 1.1). Разом з тим, застосування таких методів як аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, дозволило визначити поняття конституційних засад права соціального забезпечення і з'ясувати їх юридичну природу (підрозділ 1.2).

Комплексний, структурно-функціональний та метод системного аналізу дозволили розкрити зміст конституційних прав на соціальний захист та соціальне забезпечення, а також розмежувати сфери їх застосування (підрозділ 1.3).

Порівняльно-правовий метод використано з метою зіставлення норм внутрішнього та міжнародного права, що регулюють питання основних соціальних прав людини і громадянина (підрозділи 2.1–2.3).

Формально-логічний метод та метод тлумачення правових норм – дозволили здійснити характеристику конституційних засад права соціального забезпечення, що забезпечують гарантії реалізації права на соціальний захист (підрозділи 3.1–3.3).

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження становлять наукові висновки теорії держави і права, а також науки права соціального забезпечення. Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, що регламентують засади права соціального забезпечення, а також, покликаних на їх реалізацію законами та підзаконних нормативно-правових актах. Інформаційною та емпіричною основою дослідження стали узагальнення практичної діяльності, судова практика, довідкові та статистичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлюється тим, що дисертація є одним із перших комплексних досліджень конституційних засад права соціального забезпечення в національному правознавстві.

За результатами проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем, зокрема:

уперше:

– обґрунтовано соціальну сутність сучасного права соціального забезпечення з огляду на зміст та характер норм, покликаних задовольняти основні соціальні потреби громадян в умовах побудови соціальної і правової держави. Соціальна сутність права соціального забезпечення знаходить своє відображення безпосередньо в Конституції України від 28 червня 1996 року, яка проголошує право громадян на соціальний захист;

– запропоновано уніфіковане визначення конституційних засад права соціального забезпечення, які за своєю юридичною природою, є нормами-принципами, вихідними ідеями та слугують орієнтирами побудови узгодженої системи галузевих правил, забезпечуючи гарантії їх здійснення та створюючи умови для ефективної реалізації конституційних прав людини й громадянина у сфері соціального захисту;

– обґрунтовано необхідність викладення частини другої статті 46 Конституції України в новій редакції, з метою приведення такої конституційної гарантії права на соціальний захист як соціальне обслуговування громадян до сучасних потреб суспільства (подається у висновках);

– аргументовано доведено, що функціональне призначення прожиткового мінімуму як юридичної гарантії права на соціальний захист, відповідно до частини третьої статті 46 Основного Закону України можливе лише для пенсій та інших видів соціальних виплат і допомог, які є основним джерелом існування людини. І не може використовуватись як базова величина для формування мінімального посадового окладу (тарифної ставки) оплати праці.

Удосконалено:

– наукові висновки про взаємозалежність відмінних за характером і змістом права на соціальний захист та права на соціальне забезпечення, які незважаючи на те, що є конституційно-правовими категоріями, мають різні сфери їх законодавчого використання та співвідносяться між собою як ціле і частина;

– пропозиції щодо зміни законодавчих умов реалізації громадянами їхнього конституційного права на пенсійне забезпечення шляхом внесення змін у пункти а) та б) частини першої статті 13 Закону України “Про пенсійне забезпечення”, пункти 1) та 2) частини другої статті 114 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” й викладення їх у такій редакції, де наявність результатів атестації робочих

мість за умовами праці не слугуватиме обов'язковою умовою для виникнення права на пенсію за віком на пільгових умовах;

- наукові підходи щодо розуміння працездатності людини як конституційно-правової категорії та пропозиції про необхідність впорядкування застосованих у законодавстві про соціальне забезпечення термінів “втрата працездатності” та “непрацездатність” людини, що враховуватиме позначені ними соціальні явища;

- теорію про конституційні основи пенсійного забезпечення, взаємозв'язок останнього із проголошеним правом на працю, а також його віднесення у статті 46 Конституції України до одного із видів соціального забезпечення громадян, що здійснюється за наявності соціальних ризиків, з якими пов'язується виникнення права на отримання пенсії.

Набули подальшого розвитку:

- наукові висновки про визначальний вплив конституційних норм на предметну і структурну будову права соціального забезпечення, як підгалузів соціального права з притаманним йому методом правового регулювання суспільних відносин, у яких держава (її органи), перебувають в підпорядкованому становищі до іншого суб'єкта – громадян;

- теоретичні положення про засади права соціального забезпечення, які завдяки їх конституційному проголошенню, слугують основою формування і розвитку цієї галузі права, а також мають визначальне значення для регулювання правовідносин соціального забезпечення;

- рекомендації щодо конституційного закріплення суб'єктів, які надають соціальні послуги громадянам та, водночас, слугують гарантією, покликаною створити організаційну складову функціонування системи соціального захисту населення в нашій державі;

- пропозиції щодо запровадження соціального аудиту як інструменту перегляду деяких видів соціального обслуговування на предмет їх відповідності соціальним потребам людини.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що висновки та пропозиції сформульовані в дисертації можуть бути використані у:

- науково-дослідній роботі – для подальшого розвитку теорії права соціального забезпечення, наукових дискусій та досліджень у цій сфері правових знань про конституційні засади та норми права соціального забезпечення, а також для вивчення природи і сутності зазначених норм;

- правотворчості – з метою обґрунтування реформаторських напрямів та заходів державно-правової практики України в законотворчій діяльності щодо приведення національного законодавства у відповідність до

європейських соціальних стандартів, а також, для забезпечення відповідності конституційним засадам права соціального забезпечення проектів нормативно-правових актів, у тому числі, й щодо ухвалення Соціального кодексу України;

– правозастосуванні – суб'єктами, що уповноважені забезпечувати реалізацію соціальних прав громадян, а також судових органів, покликаних розглядати спори у сфері соціального забезпечення з метою захисту конституційного права громадян на соціальний захист;

– освітньому процесі – під час викладання та вивчення навчальної дисципліни “Право соціального забезпечення”, спеціальних курсів, що присвячені вивченню його окремих інститутів, а також при написанні підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, методичних рекомендацій, тощо.

Апробація результатів дисертації. Дисертація виконана на кафедрі соціального права Львівського національного університету імені Івана Франка, обговорена на її засіданнях, де одержала позитивну оцінку. Основні положення наукового дослідження висвітлювалися у доповідях на таких науково-практичних конференціях: міжнародних – «Конституційні гарантії прав і свобод людини: 20 років досвіду правового регулювання» (м. Львів, 2016), «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 2017), «Правові проблеми земельної реформи в Україні» (м. Львів, 2017), «Українська правнича наука: основні тенденції розвитку в умовах євроінтеграції» (м. Львів, 2017), «Проблеми реалізації і захисту соціальних прав в Україні» (м. Львів, 2018), «Проблеми реалізації і захисту прав людини в світлі Загальної декларації прав людини» (м. Львів, 2018), всеукраїнських – «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 2016), Всеукраїнський «круглий стіл» присвячений 40-річчю кафедри соціального права (Львів, 2016), «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 2017), «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 2018), «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 2019).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображені в шести статтях, опублікованих у фахових виданнях, дві з них – у наукових виданнях іноземних держав, а також у одинадцяти тезах матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації визначені метою та завданнями дослідження, дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, а також висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 206 сторінок, з них основного тексту – 161 сторінка. Список використаних джерел містить 292 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначається її зв'язок з науковими планами та програмами, мета і завдання, об'єкт та предмет, методи дослідження, наукова новизна одержаних результатів, їх практичне значення, а також апробація результатів дисертації, публікації та структура й обсяг роботи.

Розділ 1 «Конституція України як основне джерело права соціального забезпечення» містить три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Соціальна сутність сучасного права соціального забезпечення та її конституційні витоки»* проаналізовано закріплене в Конституції України право на соціальний захист та соціальне забезпечення. Наголошується, що сучасні конституційні норми суттєво відрізняються від аналогічних норм Конституції України від 20 квітня 1978 року, де закріплювалася концепція права громадян на матеріальне забезпечення.

Соціальну сутність сучасного права соціального забезпечення автор досліджує з огляду на місце цієї галузі права в системі вітчизняного права, зокрема, її зв'язку із соціальним правом як системою більш високого порядку. При цьому, норми права соціального забезпечення покликані задовольняти основні соціальні потреби суспільства (окремої людини) в умовах становлення в Україні соціальної і правової держави.

Підрозділ 1.2 «Юридична природа конституційних положень, що визначають основи регулювання відносин соціального забезпечення України» присвячений конституційним нормам, які фактично слугують правовою основою для формування і розвитку права соціального забезпечення.

Пропонується авторське визначення “конституційних засад права соціального забезпечення” як закріплених у нормах Конституції України основних (вихідних) положень, що проголошують як основи соціальної політики та організації системи соціального забезпечення в нашій державі, так і визначають зміст та структуру формування і розвитку права соціального забезпечення, окреслюють суб'єктів, встановлюють їхні права та обов'язки, види соціального забезпечення, соціальні ризики, а також гарантії здійснення права на соціальне забезпечення.

Юридична природа конституційних засад права соціального забезпечення з'ясовується крізь призму їх закріплення у Конституції України як норм-принципів, що наділені найвищою юридичною силою і мають безпосередній вплив на формування і розвиток усієї галузі права, та гарантують стабільність, і правову визначеність у сфері регулювання правовідносин соціального забезпечення людини та громадянина в Україні.

У підрозділі 1.3 «Конституційні положення, що визначають засади регулювання відносин соціального забезпечення» здійснено аналіз конституційних норм, які регламентують основи соціального забезпечення, а також закріплюють фундаментальні соціальні права та обов'язки людини і громадянина.

Соціальний захист за визначенням автора представляє собою комплекс правових, економічних та організаційних заходів та засобів, покликаних забезпечити як населення загалом, так й окремих індивідів від негативних обставин соціального характеру. З огляду на його законодавче закріплення повноти захисту можна досягти за допомогою різних галузей права. Також, соціальний захист включає в себе й інші соціальні гарантії, що створюють умови, необхідні для нормального життя та розвитку людини, підтримання стану соціальної безпеки та захищеності її життя і здоров'я, а також не допущення негативних наслідків у суспільстві та забезпечення в ньому соціальної справедливості. Окреслено сферу застосування конституційних категорій соціального захисту та соціального забезпечення, а також визначено правовідносини, які становлять предмет їх правового регулювання.

Соціальний захист розглядається, також, як система більш високого порядку, яка включає й інші елементи нарівні із соціальним забезпеченням. Тому, право на соціальний захист як юридична категорія стосується багатьох галузей права, на відміну від права на соціальне забезпечення, яке властиве лише певному колу специфічних за змістом правовідносин. На відміну від соціального захисту, соціальне забезпечення громадян здійснюється винятково у разі настання соціального ризику, передбаченого законом.

Розділ 2 «Конституційні засади здійснення права на соціальний захист в Україні» налічує три підрозділи.

Підрозділ 2.1 «Право громадян України на забезпечення їх у разі повної або тимчасової втрати працездатності» присвячено аналізу міжнародних стандартів, що встановлюють основні юридичні механізми і мінімальні гарантії соціального забезпечення людини у разі втрати нею працездатності. Наголошується, що конституційне право громадян України на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності в його найзагальнішому вигляді є однією із засад права соціального забезпечення. Тому, конституційні норми фактично надають законодавцю можливість визначати підстави, умови та порядок забезпечення особи в разі втрати нею працездатності

Працездатність визначається автором як здатність людини виконувати суспільно-корисну працю завдяки своїм природним та соціальним влас-

тивостям. При цьому, право соціального забезпечення активно оперує такими поняттями як “втрата працездатності” та “непрацездатність”. На переконання автора втрата працездатності є динамічною категорією, яка характеризується зниженням в людини здатності до виконання суспільно-корисної праці внаслідок природних чи соціальних обставин. Вона слугує правовою підставою для визначення виду непрацездатності особи та вказує на можливість отримання нею матеріального забезпечення чи соціальних послуг. Натомість, непрацездатність визначається як біологічний чи соціальний стан, в якому перебуває особа та який характеризується повною, частковою або тимчасовою відсутністю у неї здатності виконувати суспільно-корисну працю.

У підрозділі 2.2 «Право на захист від безробіття» розкривається сутність конституційного права на захист від безробіття. Доведено, що на відміну від інших галузей права, термін “безробіття” використовується у праві соціального забезпечення як індивідуальна соціально-економічна обставина (соціальний ризик), що вказує на відсутність в особи працездатного віку роботи з незалежних від неї причин, внаслідок чого вона має право на матеріальне забезпечення та отримання соціальних послуг. Тобто, у праві соціального забезпечення превалює соціальна складова безробіття, яка пов’язана із соціальною сферою життя, і яка власне й визнається соціальним ризиком.

Конституційне право на соціальний захист від безробіття розглядається автором як гарантована Конституцією та законами України можливість людини отримати матеріальне забезпечення та соціальні послуги у випадку настання соціального ризику безробіття. Це право забезпечується державою шляхом закріплення соціальних гарантій його реалізації, надання особі соціальних послуг, а також здійснення її матеріального забезпечення й, водночас, стимулювання у працевлаштуванні.

«Право на пенсійне забезпечення», яке безпосередньо впливає із диспозиції ст. 46 Конституції України досліджується у підрозділі 2.3. Наголошується, що це право реалізується у випадку настання відповідного соціального ризику, а саме досягнення особою пенсійного віку, настання інвалідності, втрати годувальника та з інших підстав, встановлених законом. Автор переконаний, що зміст права громадян на пенсійне забезпечення визначається за допомогою системного аналізу сформульованих у Конституції України правових категорій соціального захисту та соціального забезпечення, а також конституційного переліку соціальних ризиків, з настанням яких в особи виникає право на призначення і виплату їй пенсії. При цьому відзначається, що правовідносини пенсійного забез-

печення виникають лише на підставі норм права, якими встановлюються підстави, умови та порядок виплати пенсій, а також функціонування системи пенсійного забезпечення. Тому, пенсійне забезпечення є сукупністю норм права, що встановлюють підстави, умови та порядок призначення (перерахунку) і виплати пенсій особам, які зазнали соціального ризику, з яким пов'язується виникнення права на такий вид їх матеріального забезпечення. Цими ж нормами також регламентуються права, обов'язки та відповідальність суб'єктів пенсійних правовідносин.

З метою вдосконалення правового забезпечення пенсійних правовідносин запропоновано п. 6 ч. 1 ст. 92 Конституції України викласти у наступній редакції: “Виключно законами України визначаються: основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення, підстави та умови призначення (перерахунку) пенсій”. Така редакція цієї статті дозволить гарантувати стабільне правове регулювання пенсійних відносин.

Крім того, автор пропонує внести зміни до пунктів а) та б) ч. 1 ст. 13 Закону України “Про пенсійне забезпечення”, відмінивши вимоги про наявність результатів атестації робочих місць за умовами праці як обов'язкової умови для виникнення права на пенсію за віком на пільгових умовах. А ст. 114 Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” та підзаконні нормативно-правові акти привести у відповідність до запропонованої редакції.

Розділ 3 «Конституційні засади, що забезпечують гарантії реалізації права на соціальний захист» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Соціальне страхування як гарантія забезпечення права на соціальний захист» проаналізовано конституційні засади, що забезпечують гарантії права на соціальний захист та покликані створити умови для його реалізації. Відзначається, що право на соціальний захист за наявності гарантій його реалізації перестає бути юридичною абстракцією і набуває ознак соціального права. Зокрема, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, як конституційна гарантія, покликане створити фінансові умови функціонування системи соціального захисту населення у нашій державі. Як система взаємопов'язаних правових та організаційно-правових відносин, способів і засобів, які забезпечують реалізацію громадянами права на соціальний захист, соціальне страхування тісно взаємопов'язане із становленням громадянського суспільства, посиленням державного регулювання соціальних процесів, розвитком фінансово-кредитних відносин та формуванням соціально-демографічної структури суспільства.

У підрозділі 3.2 «Створення спеціалізованої мережі закладів, що покликані забезпечити реалізацію громадянами права на соціальний захист» обґрунтовується, що відповідна мережа є організаційною складовою соціального обслуговування, і формується у єдності із встановленими видами та порядком надання соціальних заходів. Автор називає соціальними закладами створені у встановленому законом порядку юридичні особи публічного чи приватного права незалежно від форми власності чи організаційно-правової форми або ж їхні відокремлені підрозділи, що мають на меті надання соціальних послуг особам (окремим соціальним групам), які перебувають у складних життєвих обставинах і самостійно не взмозі їх подолати. Мережу соціальних закладів формують однорідні суб'єкти, що надають соціальні послуги у встановлених законом випадках.

Соціальне обслуговування у дисертації розглядається як зовнішня форма діяльності суб'єктів, що надають соціальні заходи особам, які перебувають у складних життєвих обставинах соціального характеру. Такому обслуговуванню, на переконання автора, належить пріоритетна роль в сфері соціального забезпечення людини і громадянина, а створення мережі соціальних закладів розглядається організаційним елементом соціального обслуговування. Найважливішим учасником правовідносин соціального обслуговування є його споживач.

З метою перегляду деяких видів соціального обслуговування на предмет їх відповідності соціальним потребам людини запропоновано запровадити соціальний аудит. А ст. 46 Конституції України в частині другій доповнити нормою такого змісту: «Право на соціальний захист гарантується соціальним обслуговуванням громадян, яке полягає у своєчасному та ефективному наданні соціальних заходів (сприяння, підтримка, послуги тощо) громадянам та створенні мережі суб'єктів, що надають соціальні заходи особам, які перебувають у складних життєвих обставинах соціального характеру».

Автор пропонує також оптимізувати мережу соціальних закладів для спрощення доступу громадян до соціального обслуговування. Зокрема, вважає за потрібне запровадити моделі єдиних центрів (офісів) надання соціального обслуговування, які поєднуюватимуть у своєму складі фахівців різних галузей та надаватимуть широкий спектр соціальних заходів (сприяння, підтримку і послуги).

Підрозділ 3.3. «Юридичні гарантії забезпечення рівня соціальних виплат не нижче від прожиткового мінімуму» розкриває правила та вимоги законодавчого застосування прожиткового мінімуму поза соціальним забезпеченням як вартісної величини, що лежить в основі обчислення

інших (несоціальних) сум (виплат). Навіть попри те, що існують певні позитивні аспекти використання під час розрахунку вартісних величин у адміністративно-публічних відносинах (судовий збір, адміністративні та інші стягнення), все ж не можна погодитись із застосуванням цієї правової категорії для тих правовідносин, які традиційно належать до сфери, наприклад, трудових відносин (заробітна плата). Автор переконаний, що відступлення законодавця від засад функціонально-правового призначення прожиткового мінімуму, що закріплені в ч. 3 ст. 46 Основного Закону, де він як юридична гарантія може використовуватися лише для пенсій, інших видів соціальних виплат та допомог, що є основним джерелом існування, суттєво підриває рівень гарантування інших соціальних прав громадян.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні досягнуто поставленої наукової мети та завдань, внаслідок чого зроблено наступні висновки:

1. Соціальна сутність сучасного права соціального забезпечення простежується як у місці цієї галузі права в системі вітчизняного права, так і у її предметі та методі правового регулювання. Факт закріплення права на соціальний захист та соціальне забезпечення в Конституції України істотно змінив підхід до найважливіших засад права соціального забезпечення, внаслідок чого його почали пов'язувати із соціальним правом як системою більш високого порядку. На конституційному рівні отримали також своє закріплення основні соціальні категорії галузі права.

2. Конституція України є основним і визначальним джерелом права соціального забезпечення, де закріплені фундаментальні соціальні права та обов'язки, що виступають основою для досягнення високого рівня життя особи, а також відповідного соціального забезпечення людини та громадянина. Конституційні норми, маючи найвищу юридичну силу, становлять основу галузевого законодавства про соціальне забезпечення, вони наділені прямою дією та пріоритетом щодо міжнародних договорів.

3. Конституційними засадами права соціального забезпечення вважаються закріплені у нормах Конституції України основні (вихідні) положення, які проголошують як основи соціальної політики та організації системи соціального забезпечення в нашій державі, так і визначають зміст й структуру формування та розвитку галузі права соціального забезпечення, окреслюють її суб'єктів, встановлюють їхні права та обов'язки, види соціального забезпечення, соціальні ризики, а також гарантії здійснення права на соціальне забезпечення.

4. Юридична природа конституційних засад права соціального забезпечення виражається через: їх закріплення у Конституції України; вираження за посередництвом конституційних норм-принципів; наділення найвищою юридичною силою у системі законодавства про соціальне забезпечення; здійснення ними впливу на формування і розвиток права соціального забезпечення, гарантування його стабільності та правової визначеності; регулювання найважливіших правовідносин у державі, що виникають з приводу соціального забезпечення людини і громадянина.

5. Соціальний захист як конституційно-правова категорія є комплексом правових, економічних та організаційних заходів та засобів, покликаних забезпечити особу від негативних обставин соціального характеру. З огляду на його законодавче застосування такий захист здійснюється за допомогою різних галузей права та покликаний гарантувати реалізацію соціальних прав та інтересів людини і громадянина. Крім соціальних гарантій, що створюють умови, необхідні для нормального життя та розвитку людини, соціальний захист включає підтримання стану соціальної безпеки та захищеності особи, її життя і здоров'я, а також недопущення негативних наслідків у суспільстві та забезпечення в ньому соціальної справедливості. Соціальне забезпечення, на відміну від соціального захисту, є вужчою за своїм змістом юридичною категорією і становить лише окрему складову останнього.

6. Конституція України, гарантуючи громадянам соціальне забезпечення у разі втрати ними працездатності, оперує узагальнюючим поняттям працездатності як здатності людини до виконання суспільно-корисної праці завдяки своїм природним та соціальним властивостям. Втрата працездатності як динамічна категорія характеризується зниженням в людини здатності виконувати суспільно-корисну працю внаслідок різного роду обставин, та є правовою підставою для визначення виду непрацездатності особи. Натомість, непрацездатність характеризується біологічним чи соціальним станом, в якому перебуває особа, внаслідок чого у неї відсутня здатність виконувати ту чи іншу роботу.

7. Безробіття як індивідуальна соціально-економічна обставина (соціальний ризик) характеризується відсутністю в особи працездатного віку роботи з незалежних від неї причини, внаслідок чого у неї виникає право на матеріальне забезпечення та отримання соціальних послуг. Така його соціально-правова сутність зумовлена соціальною сферою життя особи, де вона може зазнати соціального ризику.

8. Функціонування мережі соціальних закладів є однією із гарантій права на соціальний захист, що покликана створити умови для надання соціальних

послуг громадянам. Соціальними закладами є створені у встановленому законом порядку юридичні особи публічного чи приватного права або їх відокремлені підрозділи, що надають соціальні послуги особам (окремим соціальним групам), які перебувають у складних життєвих обставинах і самостійно не взмозі їх подолати.

9. Частину другу ст. 46 Конституції України пропонується доповнити нормою такого змісту: “Право на соціальний захист гарантується соціальним обслуговуванням громадян, яке полягає у своєчасному та ефективному наданні соціальних заходів (сприяння, підтримка, послуги тощо) громадянам та створенні мережі суб’єктів, що надають соціальні заходи особам, які перебувають у складних життєвих обставинах соціального характеру”.

10. Для перегляду деяких видів соціального обслуговування на предмет їх відповідності соціальним потребам людини запропоновано запровадити соціальний аудит з метою перевірки відповідності того чи іншого виду соціального обслуговування соціальним потребам людини, яка має право на таке обслуговування, а також співмірності та ефективності соціальної послуги щодо соціального ризику та можливості подолання його у майбутньому або зменшення несприятливих наслідків.

11. У зв’язку із тенденціями розширення сфери застосування прожиткового мінімуму поза соціальним забезпеченням як вартісної величини, на підставі якої обчислюються інші (несоціальні) суми (виплати), запропоновано привести законодавство України у відповідність до засад юридично-функціонального призначення прожиткового мінімуму, закріплених в ч. 3 ст. 46 Основного Закону. Як юридична гарантія він може використовуватися лише для пенсій та інших видів соціальних виплат і допомог.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Раневич О. Ю. Щодо питання про соціальну сутність права соціального забезпечення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2017. Вип. 64. С. 182–191.

2. Раневич О. Ю. Норми, що визначають засади права соціального забезпечення України, та їх правова природа. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 89–94.

3. Раневич О. Ю. Про використання термінів “соціальний захист” та “соціальне забезпечення” в нормативно-правових актах України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 88–92.

4. Раневич О. Ю. Право на соціальне забезпечення у разі втрати працездатності: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2018. Вип. 66. С. 170–178.

5. Раневич О. Ю. До питання реалізації конституційного права на пенсійне забезпечення в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 3 (31). С. 99–102.

6. Пилипенко П. Д., Раневич О. Ю. Право на соціальний захист від безробіття: міжнародний та національний досвід проголошення. *Wroclawsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*. 2018. № 9. С. 125–138.

7. Раневич О. Ю. Юридична природа конституційних положень, що визначають основи регулювання відносин соціального забезпечення України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXII звітної наук.-практ. конф. (4–5 лютого 2016 р.): у 2 част., ч. 2*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені І. Франка. 2016. С. 29–32.

8. Раневич О. Ю. Конституційні засади права соціального забезпечення та юридичні гарантії їх реалізації. *Актуальні проблеми соціального права: матеріали Всеукр. «круглого столу» присвяченого 40-річчю кафедри соціального права (1 квітня 2016 р.)*. Львів: Кафедра соціального права Львівського національного університету імені Івана Франка; Український центр соціально-правових досліджень. 2016. С. 196–198.

9. Раневич О. Ю. Конституція України як основне джерело права соціального забезпечення. *Конституційні гарантії прав і свобод людини: 20 років досвіду правового регулювання: матеріали II Міжнар.наук.–практ. конф. (м. Львів, 28 червня 2016 р.)*. Львів: Кафедра соціального права Львівського національного університету імені Івана Франка; Український центр соціально-правових досліджень. 2016. С. 119–123.

10. Раневич О. Ю. Конституційне право на соціальний захист у контексті практики Європейського суду з прав людини. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIII звітної наук.-практ. конф. (7–8 лютого 2017 р.): у 2 част., ч. 2*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені І. Франка. 2017. С. 38–41.

11. Раневич О. Ю. Законодавство України у сфері соціального забезпечення: передумови та перспективи кодифікації. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XVI міжнародної студентсько-аспірантської наукової конф. (21–22 квітня 2017 р.)*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. 2017. С. 68–70.

12. Раневич О. Ю. Про найвищі соціальні цінності, що є предметом конституційно-правового регулювання в Україні. *Правові проблеми земельної реформи в Україні*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (2 червня 2017 р.). Львів: Кафедра соціального права Львівського національного університету імені Івана Франка; Український центр соціально-правових досліджень. 2017. С. 129–133.

13. Раневич О. Ю. Право людини на соціальне забезпечення у випадку втрати працездатності: досвід міжнародно-правового регулювання. *Українська правнича наука: основні тенденції розвитку в умовах євроінтеграції*: матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (10 листопада 2017 р.). Львів: Кафедра соціального права Львівського національного університету імені Івана Франка; Український центр соціально-правових досліджень. 2017. С. 156–160.

14. Раневич О. Ю. Законодавча реалізація права громадян України на соціальне забезпечення у разі втрати ними працездатності. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXIV звітної наук.-практ. конф. (7–8 лютого 2018 р.): у 2 част., ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені І. Франка. 2018. С. 25–27.

15. Раневич О. Ю. Про судовий захист права на пенсійне забезпечення в Україні. *Актуальні проблеми соціального права*: матеріали 7 міжнародної наук.-практ. конф. «Проблеми реалізації і захисту соціальних прав в Україні». (27 квітня 2018 р.). Львів: Кафедра соціального права Львівського національного університету імені Івана Франка; Український центр соціально-правових досліджень. 2018. С. 220–224.

16. Раневич О. Ю. Створення спеціалізованої мережі соціальних закладів як конституційна гарантія реалізації громадянами права на соціальний захист. *Актуальні проблеми соціального права*: матеріали міжнародної наук.-практ. конф. “Проблеми реалізації і захисту прав людини в світлі Загальної декларації прав людини” (до 70-річчя з дня ухвалення). (14 грудня 2018 р.): Львів: Кафедра соціального права Львівського національного університету імені Івана Франка; Український центр соціально-правових досліджень. 2019. С. 282–287.

17. Раневич О. Ю. До питання використання прожиткового мінімуму як базового соціального стандарту. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXV звітної наук.-практ. конф. (7–8 лютого 2019 р.): у 2 част., ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені І. Франка. 2019. С. 30–33.

АНОТАЦІЯ

Раневич О. Ю. Конституційні засади права соціального забезпечення. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2019.

Дисертацію присвячено дослідженню проблем конституційного проголошення та реалізації права на соціальний захист в Україні.

Визначено поняття конституційних засад права соціального забезпечення; досліджено зміст права на соціальний захист та соціальне забезпечення. З'ясовано сферу їх застосування; охарактеризовано конституційні підстави соціального забезпечення людини у разі втрати нею працездатності, втрати годувальника, настання безробіття з незалежних обставин, а також у старості; окреслено конституційні засади, що забезпечують такі гарантії реалізації права на соціальний захист як соціальне страхування, створення соціальних закладів та забезпечення рівня соціальних виплат не нижче від прожиткового мінімуму.

Ключові слова: конституційні засади; основи соціального забезпечення; право на соціальний захист; право на соціальне забезпечення; соціальне забезпечення у разі втрати працездатності; право на соціальний захист у разі безробіття; пенсійне забезпечення; загальнообов'язкове державне соціальне страхування; мережа соціальних закладів; прожитковий мінімум.

АННОТАЦИЯ

Раневич О. Ю. Конституционные основы права социального обеспечения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.05 – трудовое право; право социального обеспечения. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2019.

Диссертация посвящена исследованию проблем конституционного провозглашения и реализации права на социальную защиту в Украине.

Определено понятие конституционных принципов права социального обеспечения; исследовано содержание права на социальную защиту и социальное обеспечение. Выяснено сферу их применения; охарактеризованы конституционные основания социального обеспечения человека в случае потери им трудоспособности, потери кормильца, наступления безрабо-

тицы по независящим обстоятельствам, а также в старости; очерчены конституционные принципы, обеспечивающие такие гарантии реализации права на социальную защиту как социальное страхование, создание социальных учреждений и обеспечение уровня социальных выплат не ниже прожиточного минимума.

Ключевые слова: конституционные принципы; основы социального обеспечения; право на социальную защиту; право на социальное обеспечение; социальное обеспечение в случае потери трудоспособности; право на социальную защиту в случае безработицы; пенсионное обеспечение; общеобязательное государственное социальное страхование; сеть социальных учреждений; прожиточный минимум.

SUMMARY

Ranevych O. Yu. Constitutional Principles of Social Security Law. – Qualifying scientific work on the basis of manuscript.

The thesis for a Candidate Degree in Legal Sciences, specialty 12.00.05 – Labour Relations Law; Social Security Law.– Ivan Franko National University of Lviv. Ministry of Education and Science of Ukraine.– Lviv, 2019.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of constitutional declaration and realization of the right to social protection in Ukraine.

The work provides definition of the constitutional principles of social security law, content of the right to social protection and social security. Their application scope is elucidated; constitutional grounds for man’s social protection in the event of their disablement, loss of the principal wage-earner, involuntary unemployment as well as in the old age, are clarified.

The constitutional principles that provide such guarantees as social insurance, creation of social centres or institutions and provision of social payments not less than a subsistence level, are outlined.

It is ascertained that provisions of the 1996 Constitution of Ukraine declare the basic social categories of the social security law area as compared with the 1978 Constitution provisions where the concept of citizens’ right to social maintenance was fixed; that fact substantially changes the viewpoint concerning the origin of the social security law area.

Social essence of social security law is studied, taking into account the place of this law area in the system of national law, that is, its connection with social law as a higher-rank system and by analyzing the rules that shall satisfy the basic needs of society for social security.

It is substantiated that constitutional principles of social security law form the basis for formation and evolvement of social security law area, they should be considered as initial ideas and a landmark for the coordinated system formation of the branch law rules and their guarantees realization, that stipulate effective promotion of human and citizen's rights in the sphere of social protection.

The author recommends that legal nature of the constitutional principles of social security law be considered through the prism of their fixation in the Constitution of Ukraine; through the prism of their expression via constitutional norms of vesting them with the highest legal force in the system of social security laws; of their influence on the formation and evolvement of social security law area and guaranteeing their stability and legal certainty; of regulation of the most significant legal relations in the state that arise from social security of man and citizen and constitute a subject of constitutional and legal regulation.

Special attention is paid to such constitutional categories as social protection and social security of man and citizen. It is proven that social protection comprises a complex of legal, economic and organisational measures and means necessary for the protection of population in general and particular individuals from negative circumstances of social nature. It is implemented through various areas of law and shall guarantee the realization of social rights and interests of an individual.

The scopes of social protection and social security are delineated; legal relations that comprise the subject of legal regulation are identified. Social protection as higher system in the rank, comprises other elements, apart from social security. Therefore, the right to social protection is somewhat a wider legal category by its content used in numerous areas of law unlike the right to social security, referring to a range of specific legal relations.

Moreover, social security of citizens is provided especially in the event of social risk, determined by law.

The author suggests that the laws of Ukraine on pension provision of citizens, realization of their rights to social servicing be improved. It is also advisable to introduce a subsistence level in the legal relations that go beyond the scopes of social security.

Key words: constitutional principles; fundamentals of social security; right to social protection; right to social security; social security in the event of disablement; right to social protection against unemployment; pension provision; general mandatory state social insurance; system of social care institutions (centres); subsistence level.

Підписано до друку 20.11.2019 р. Формат 60x90/16
Обсяг 0,9 авт. арк.
Тираж 100 прим. Папір офсетний.

Друк: ФОП Кундельська В.О.
79037, м. Львів, вул. Студинського, 4.
Виписка з ЄДР серія АА № 543619 від 22.10.2007 р.
Тел.: 096 270 62 87; 050 227 91 39.
e-mail: genaprint@gmail.com

